

Politik Psikoloji Bağlamında Siyasal Bir Aktör Olarak Alparslan Türkeş'in Milliyetçilik Anlayışı

Ahmet ÖZKAN¹, Burak ÖZER²

Politik Psikoloji Bağlamında Siyasal Bir Aktör Olarak
Alparslan Türkeş'in Milliyetçilik Anlayışı

Öz

Türk siyasi hayatında pek çok önemli şahsiyet varlık göstermiş, ancak bu şahsiyetlerden pek azı fikirlerini, düşünce dünyalarını ve duygularını geleceğe aktarabilmiştir. Geleceğe aktarım sağlayabilen bu isimlerden ön plana çıkan bir tanesi de Alparslan Türkeş olmuştur. Türkeş, asker kökenli bir siyasetçi olup hayata gözlerini yumduktan sonra dahi Türk siyasi hayatına yön verebilmeyi başarabilmiş nadir bir şahsiyet olarak kabul edilmektedir. Özellikle 1960 darbesi sonrasında milliyetçiliği, Türkçülük mefhumu etrafında kenetlenmeyi başarabilmiş ve Türkçülük mefhumunu kurduğu siyasi partiyle kemikleştirebilmiş bir aktör olmuştur. Sonrasında ise Türk siyasi hayatındaki özgül ağırlığı dolayısıyla pek çok politik gelişmede aktif rol oynayan bir politikacı olarak ön plana çıkmıştır. Bu sebeple çalışmamızda, milliyetçilik mefhumunu şekillendiren ve dönüştüren bir lider olarak Türkeş'in felsefesi ve düşünceleri politik psikoloji bağlamında ele alınacak ve bir çerçeve ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Politik Psikoloji, Alparslan Türkeş, Milliyetçilik, Türk Siyasal Hayatı

Alparslan Türkeş's Understanding of Nationalism As
A Political Actor in the Context of Political
Psychology

Abstract

There have been many important personalities in Turkish political life, but very few of these personalities have been able to transfer their ideas, world of thought and feelings to the future. One of these figures who could transfer their ideas, thoughts and feelings to the future was Alparslan Türkeş. Türkeş, a politician of military origin, is recognised as a rare figure who was able to shape Turkish political life even after his death. Especially after the 1960 coup d'etat, he was able to unite nationalism around the notion of Turkism and ossify the notion of Turkism with the political party he founded. Afterwards, he came to the forefront as a politician who played an active role in many political developments due to his specific weight in Turkish political life. For this reason, in this study, Türkeş's philosophy and thoughts as a leader who shaped and transformed the concept of nationalism will be discussed in the context of political psychology and a framework will be tried to be put forward.

Keywords: Political Psychology, Alparslan Türkeş, Nationalism, Turkish Political Life

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Paper Type: Research Article

¹ Öğr. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Adalet Meslek Yüksekokulu, Hukuk Bölümü, ozkan.a@hbv.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9716-2687>

² Arş. Gör., Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, burakozer@hitit.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4300-0126>

1. Giriş

Politik psikoloji 1970'lerden itibaren özellikle Amerika'da ortaya çıkmış ve hızla tüm dünyaya yayılmış bir alan olarak dikkat çekmektedir. Sosyal bilimlerin önemli iki bilimi olan siyaset ile psikolojinin birleşmesiyle gelişen politik psikoloji; daha çok liderlerin, ideolojilerin ve tüm siyasal davranışların incelenmesini içermektedir. Bu bağlamda Fransız devriminin etkisiyle ortaya çıkan milliyetçilik ideolojisini politik psikoloji bağlamında incelemek hem siyaset bilimi açısından hem de psikoloji açısından önemli görülmektedir.

Milliyetçilik, özellikle son yüzyılda toplumların ve bireylerin davranışlarına son derece etki etmiş bir ideolojidir. Dolayısıyla milliyetçilik, araştırmacılar tarafından üzerinde sıklıkla durulan konulardan birisi olmuştur. Politik psikoloji çalışan araştırmacılar da milliyetçiliğin psikolojik boyutlarını, kavramlarını ve kuramsal yaklaşımlarını ortaya koyarak ideolojinin psikolojik olarak daha iyi anlaşılması bağlamında literatüre katkıda bulunmuşlardır. Milliyetçiliğin psikolojisi açıklanırken öncelikli olarak köken ve kavram olarak milliyetçiliği açıklamada kullanılan *İlkçilik*, *Modernizm*, *Etnosembolizm* gibi yaklaşımlardan faydalanılmıştır. Bunlara ek olarak da politik psikoloji bağlamında kuramsal olarak *Psikodinamik Kuram*, *Gerçekçi Çatışma Kuramı*, *Sosyal Kimlik*, *Sosyal Baskınlık Kuramı*, *Biyopolitik Yaklaşım* kuramlarından faydalanılmıştır. Bu çalışmada da kuramsal çerçeve boyutunda öncelikli olarak bu kuram ve yaklaşımlara yer verilmiştir.

Türkiye'de ise milliyetçilik, özellikle Cumhuriyetin kurulması, çok partili hayata geçilmesi ve 1960'larla birlikte toplumsal ve siyasal alanda varlık göstermesi ile birlikte kamusal alanda belirgin bir görünüm kazanmıştır. Türk milliyetçiliğinin teorik ve edebi anlamda birçok temsilcisi olmasına rağmen siyasal alanda ilk akla gelen isimlerden birisi Alparslan Türkeş'tir. 1960'larda askeri görevleri bulunan ve kendisini vatansever bir asker olarak tanımlayan Türkeş, bu görevlerinin ardından pratik siyasete atılmış ve 1999 yılında vefat edene kadar Türkiye'de milliyetçi partiler olarak anılan partilerin liderliğini yapmıştır. Türkeş, yaşamı boyunca hatta vefatından sonra da başkomutan, önder, lider anlamına gelen *Başbuğ* olarak anılmıştır. Bugün dahi bu şekilde anılmaya devam etmektedir. Şüphesiz içinde bulunduğumuz zaman diliminde Türk milliyetçiliğinin siyasal alandaki temsilcisi olarak ön plana çıkmasında ve partisinin milliyetçi bir parti olarak siyasal alanda varlığını devam ettirmesinde Türkeş'in izlediği siyaset önemli bir rol oynamıştır. Bunu yaparken hem partisinin hem de milliyetçi ideolojinin temsilcisi olacak şekilde ülkücülük kimliğini takipçilerine kazandırmış ve bu kimliğin kullanılmasını sağlamıştır. Aynı zamanda Türkeş, "9 Işık Doktrini" ile milliyetçiğe ışık tutmuş ve takipçilerine yol gösterecek temelleri kazandırmış önemli bir siyasal liderdir.³

Bu noktadan hareketle ele alınan çalışmada politik psikolojinin milliyetçilik kuramları ile birlikte pratik alanda Türk milliyetçiliğinin önde gelenlerinden biri olan Türkeş'in milliyetçilik anlayışı analiz edilmiştir. Bu analiz ve değerlendirme yapılırken öncelikli olarak teorik alandaki kuramlar, Türkeş'in hayatı, partilerinin seçim beyannamelerindeki milliyetçilik yaklaşımları ve kullandığı ifadeler/söylemler incelenmiştir.

2. Kavramsal Olarak Milliyetçilik

Etimolojik olarak "millet" kavramı dilimize Arapçadan geçmiş olup Türk Dil Kurumu sözlüğünde "ulus" kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu'na göre millet, "*çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu*" olarak tanımlanmaktadır. Arapçada değişik manalarda kullanılan millet kavramı, "mezhep", "secde" manalarında kullanıldığı gibi "ümme" kelimesi yerine de kullanılmıştır. Özellikle Osmanlı döneminde gayrimüslim cemaatler için kullanılan millet kavramı Rum, Ermeni ve Yahudileri nitelendirmek adına etnik olarak değil dinî cemaatleri ifade etmek adına kullanılıyordu. Bunun dışında Müslüman halk "Ümme-i Muhammed" olarak adlandırılıyordu. Köken olarak yabancı olan "millet"

³ "9 Işık Doktrini" ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Türkeş, 1967).

kavramı bugün ise dilimize farklı bir mana kazanarak dahil olmuş, Batılı milletlerin kullandığı ve ‘ulus ve millet’ kavramlarına karşılık gelen ‘nation’ kavramından daha fazlasını muhteva ederek dilimiz içerisinde önemli bir kimlik kazanmıştır (Niyazi, 2014, s. 16-17). Bu aşamada ulus kavramının ve ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla milliyetçiliğin tüm dünyada güçlü bir ideoloji haline gelmesi açısından tarihsel bir değerlendirme önem arz etmektedir. Özellikle 1648 Vestfalya Barışı sonrasında günümüz modern devletlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte değişen ve dönüşen uluslararası sistem Fransız İhtilali ile birlikte ulus devletleri ön plana çıkarmış; ulus devletlerin ön plana çıkmasıyla birlikte de imparatorluklar temelinden sarsılmış ve dağılma süreçlerini yaşamıştır. Nitekim I. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da imparatorluklar devrinin bittiği meydana gelen dağılma süreçleriyle birlikte tescillenmiş ve milliyetçilik tüm dünyada daha önemli bir mefhum haline gelmiştir (Özkan, 2022a, s. 1-2).

Hakikatte milliyetçilik⁴ bir felsefi ya da sosyolojik doktrinin kalıpları içinde izah edilemeyecek kadar çok renkli birtakım siyasi ve kültürel hareketlere verilen genel bir adlandırma (Güngör, 1990, s. 9) olsa da dün olduğu gibi içinde bulunduğumuz zaman diliminde de dünyamızı etkileyen önemli bir fikri harekettir (Kaplan, 2012, s. 3). Milliyetçiliğin mahiyeti toplumdan topluma ve zamandan zamana değişiklik arz etse de genel olarak mahiyeti gereği insanları birleştirmeye yönelik olduğu zaman, birlik ve beraberlik isteyenlerce meşru, bölmeye yönelik olduğu zaman ise gayri meşru olarak nitelendirilmektedir (Niyazi, 2014, s. 9). Osmanlı döneminde art arda gelen mağlubiyetlerden kaynaklanan bir kısırılmışlık duygusundan beslenen milliyetçilik, bugün ise gösterişli resmî söylemle gerçeklik arasında sürekli var olan bir uyumsuzluktan beslenmektedir. Bu milliyetçilik anlayışı “Türklük” olarak hem Osmanlı Türkleri hem de Rus İmparatorluğunda yaşayan Türkler tarafından dile getirilmiş ve diğer tüm değerlerden üstün bir yere sahip olduğu iddia edilmiştir. Bu iddiaya binaen Türklük mefhumu Türkiye Cumhuriyeti doğarken, daha önce Yusuf Akçura veya Ziya Gökalp tarafından dile getirilenler⁵ resmî ve devlete dayalı bir ideolojinin inşasına hizmet etmiştir (Copeaux, 2017, s. 44).

Bu tartışmalar bir kenara, bir milletten olmak ile milliyetçi olmak arasında bariz bir farklılık söz konusudur. Zira bir milletten olmak doğal bir hadise, milliyetçi olmak ise kültür, şuur ve irade meselesidir. Milliyetçi olmak için o millete mensubiyet gereklidir, fakat tek başına bu mensubiyet milliyetçi olabilmek için yeterli değildir. Milliyetçi olarak tanımlanan kişi, mensup olduğu milleti seven, yücelten ve tanıyan kişi demektir. Millet mefkûresini özümsemeyen ve aidiyet hissi taşımayan kimseler milliyetçi değil, sadece o milletten olan kişilerdir. Şüphesiz hiç bir insan milliyetçi olarak doğmaz, dahası sonraki hayatında kendisini milliyetçi olarak tanımlaması da onu milliyetçi kılmaz. Kişiyi milliyetçi kılan, kendi söylemleri ya da tanımlaması değil, millet şuuruna ermesi ve milletin ıstırabını hissederek onunla dertlenmesi durumudur (Kaplan, 2012, s. 31-32). Zira milliyetçilik, bir memleketteki millî kültüre dayanır.⁶ Hâlbuki Türkiye’de batılılaşma hareketleri sonunda münevver tabaka Türk kültürüne bigâne kalmış, hakiki bir kültür yaratarak milletin bütün tabakalarına yayma başarısını gösterememiştir (Güngör, 1990, s. 10-11). Mevcut döneme ilişkin Türk münevverlerinin Türk kültürüne bigâne kalışı pek çok kişi tarafından eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

⁴ Milliyetçilik, ünlü felsefeci Karl Popper’a göre “Açık Cemiyet” in kurulmasını önleyen en büyük engellerden ve histerik hezeyandan başka bir şey değilken, çağdaş siyaset bilimci Karl Deutsch’a göre ise insanlığın bugün ulaştığı olduğu en modern birim olan millete erişebilmenin anahtarı mahiyetindedir (Niyazi, 2014, s. 9).

⁵ Gökalp’e göre ulusal hareketler özellikle Doğu toplumlarında kültürel uyanma ile başlamakta, sonrasında siyasal bir akım halini almakta ve nihayet son aşamada ise ekonomik bir programa bağlanmaktadır. Gökalp bu üç aşamalı görüşe uygun olarak çağdaş Türk Ulusçuluğunun köklerini “Türkçülük” olarak adlandırdığı kültür ve düşünce akımında bulmaya çalışmıştır (Heyd, 2002, s. 103).

⁶ Bir milletin millî kültürü ve medeniyeti sarsıntıya uğradığında bunun etki edeceği ilk adres devlet olacaktır. Çünkü medeniyetin ve millî kültürün sarsılması aynı zamanda medeniyetin ve millî kültürün taşıyıcısı insanın bazı değerlerini yitirmesi anlamına gelecektir (Niyazi, 2013, s. 17).

2.1. Milliyetçilik Tanımları ve Yaklaşımları

Milliyetçilik, siyasal davranışın önemli belirleyicilerinden birisi olmuştur. Son iki yüzyıldır devletler tarafından yukarıdan aşağı, tepeden indirgemeci bir yaklaşımla ulus inşa etme süreçleri yaşanmış ve imparatorluklar yıkılmıştır. Böylece milliyetçiliğin yükselmesine bağlı olarak ulus devletler ortaya çıkmıştır. Milliyetçilik; millî kimlik, millî idare ve vatan gibi temel kavramları inşa etmiş ve kullanmış olsa da millî sınırların nasıl belirleneceğine dair rasyonel bir kurama sahip olamamıştır (Özler, 2018, s. 97).

Bazı araştırmacılar milliyetçiliğin icat edilmiş bir doktrin olduğunu ileri sürmektedir. Bunlardan birisi olan Kedourie; Milliyetçiliğin 19. yüzyıl başlarında Avrupa'da icat edilmiş bir doktrin olduğunu ileri sürmektedir. Buna karşılık Smith ise icat kelimesinden ne anlaşılması gerektiği ile ilgili ve milliyetçiliğin hangi anlamda ve milletleri nasıl icat ettiğine ilişkin sorular sormaktadır (Smith, 1994, s. 117). Milletlerin neden ve nasıl Avrupa'da doğduğuna ilişkin sorular sorulduğunda cevap çok da zor değildir. Çünkü burada milletlerin ana hatlarının modern öncesi etnik kimlikler tarafından oluşturulduğuna kesin gözüyle bakılmaktadır. Benzer durum milliyetçilik için de geçerlidir. Milliyetçilik çoğu görüşe göre aslında olması gereken ya da özlem duyulan yeni milletlerin yaratılmasına yardım etmektedir. 18. Yüzyılın sonlarına doğru politik alanda ortaya çıkan milliyetçilik, modern bir ideoloji olarak görülmektedir. Fakat milletler ve bu bağlamda milliyetçilik başka bir kültür, toplumsal örgütlenme ya da ideoloji türünden daha fazlası değildir. Aslında o da çağın ruhunun bir parçası olduğu kadar aynı düzeyde çok daha eski motif, tahayyül ve fikirlere de bağlı bir ideolojidir. Nitekim milliyetçilik kavramı üzerine birçok tanım yapılsa da Smith kendi çalışmasında kavramı beş farklı özellikle ele almıştır (Smith, 1994, s. 118-119):

- *Bütün olarak millet ve millî-devletlerin bütün bir kurulma ve kendini idame ettirme süreci,*
- *Bir millete ait olma ve bilinci, milletin güvenliği ve refahıyla ilgili özlem ve hissiyata sahip olma,*
- *Millet ve rolüne ilişkin dil ve sembolizm,*
- *Milletler ve milli irade hakkında bir kültürel doktrin ile millî emellerin ve millî idarenin gerçekleşmesine dair reçeteleri de içeren bir ideoloji,*
- *Milletlerin amaçlarına ulaşacak ve millî idareyi gerçekleştirecek bir toplumsal ve siyasal hareket.*

Gellner'e göre ise milliyetçilik, temelde siyasal birim ve ulusal birimin çakışmasını öngören siyasal bir ilkedir. Ayrıca Gellner bir duygu veya akım olarak milliyetçiliği en iyi açıklayan ve tanımlayan hususun bahsi geçen ilke olduğunu belirtmektedir. Milliyetçilik temelde kızgınlık, onur, mutluluk gibi duygulardan hareketlenir. Aynı zamanda milliyetçilik, etnik sınırların siyasal sınırların ötesine taşmaması ve özellikle bir devletin içindeki etnik sınırların iktidar sahipleriyle yönetilenleri birbirinden ayırmamasını ön gören bir siyasal meşruyet kuramı olarak da ifade edilebilir. Öte yandan milliyetçilik, ulusların öz bilinçle uyanışı değil aslında var olmayan milletleri icat etmek olarak görülmelidir (Gellner, 1992, s. 19-20).

Anderson ise "Hayali Cemaatler" adlı çalışmasında milliyetçik üzerine farklı bir bakış açısı getirmiştir. Ona göre ulus, hayal edilmiş bir siyasal topluluktur. Buna göre, milletin üyelerinden hiçbiri diğer üyelerin yüz yüze tanımayacak ama tanıdığını hayal edecek, çoğu hakkında herhangi bir şey işitmeyecek ama yine de her birinin zihninde toplamlarının hayali yaşamaya devam edecektir. Dışarıda bir yerlerde başka milletlerin var olduğunu hayal edecek, bu nedenle - ne kadar büyük olursa olsun - millete esnek ama hayali bir sınır ekleyeceklerdir. Dolayısıyla milleti egemen olarak hayal edecektir. Kavramın doğuşunu ve aradığı özgürlüğünü bu şekilde sembolize edecektir. Bunlarla birlikte milletler arasında her ne kadar eşitsizlik ve sömürü olursa olsun içlerinde derin ve yatay bir yoldaşlık olarak hayal edilmektedir (Anderson, 1995, s. 20-22).

Milliyetçiliği açıklarken ulusal kimlik, vatandaşlık, vatanseverlik gibi kavramalardan faydalanmak gerekir. Ulusal kimlik, ülkedeki çoğunluğun ya da ulus devletin temsil ettiği ideolojiyi yansıtan kimlik olarak bilinmektedir. Vatandaşlık ise, ülke içerisinde yaşayan hemen hemen herkese verilen statü ya da kimlik olarak değerlendirilirken, vatanseverlik ise, bir ülkenin vatandaşı olarak o ülkeye karşı duygusal ve kuvvetli bir şekilde bağlanma, beğenme veya sevme olarak ifade edilebilir. Ancak kişinin bir ülkeye vatandaşlık bağı ile bağlı olması onun vatansever olduğu anlamına da gelmemektedir (İslambay & Ulu, 2016, s. 300-301). Tüm tanımlamalar ve kavramlar bir arada değerlendirildiğinde milliyetçiliğin ve millî kimliğin beş temel özelliğini Smith sistematize etmiştir. Bu yaklaşıma göre millî kimlik için öncelikli şart, tarihi bir toprağın/ülkenin var olmasıdır. İkinci olarak millî bir kimliğin ortaya çıkması ve milliyetçiliğin de oluşabilmesi için ortak mitler ve tarihi bir hafızanın olması gerekmektedir. Üçüncü olarak kitlesel bir kamu kültürü gerekiyken, dördüncü olarak ise toplumun bütününe kapsayan ve tümü için geçerli ortak yasak hak ve görevler olması gerekmektedir. Son olarak da topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkânına sahip olması ve ortak bir ekonomi olması gerekmektedir. Dolayısıyla millet, tarihi bir toprak parçası üzerinde, ortak mitleri ve tarihi belleği olan bununla birlikte kamu kültürü ve ortak yasal hak, görev ve ekonominin adı olarak tanımlanabilmektedir (Smith, 1994, s. 31). Bu özellikler olmadan bir millettten, millî kimlikten ve dolayısıyla milliyetçilikten bahsetmek çok da mümkün gözükmemektedir. Bu noktada milliyetçiliği açıklamada kullanılan “ilkçilik, modernizm ve etnosembolizm” olmak üzere ön plana çıkan üç yaklaşım irdelenecektir. Nitekim bu kuramlar milletleri ve milliyetçiliği açıklamada kullanılmış ve yerleşmiştir.

2.1.1. İlkçilik

İlkçilik kuramına göre, milletler tarihin en başından beri var olduğunu ve insanların bu milletlere manevi olarak bağlanmış olduğunu iddia etmektedir. Öte yandan ilkçilik (primordializm) milliyetin insanların doğal bir parçası, hatta konuşma, görme veya koku alma kadar doğal ve ulusların çok eski zamanlardan beri var olduğunu tanımlamak için kullanılan bir kavram olmuştur. Milliyetçilerin görüşü olan ilkçilik uzun bir süre sosyal bilimcilerin ve özellikle tarihçiler arasında baskın bir paradigma olmuştur (Özkırımlı, 2010, s. 49)

Bu yaklaşımı savunanlara göre milletler, doğal, sabit ve aynı zamanda değişmez bir olgudur. Belirtildiği gibi çok eski çağlardan beri milletler mevcudiyetlerini sürdürmektedir. Kuram içerisinde doğalcı, kültürel ve biyolojik gibi üç farklı bakış açısı da bulunmaktadır. Bunlardan en yaygın olanı doğalcı bakış açısıdır. Bu bakış açısına göre yukarıda da ifade edildiği gibi etnik kimliklerin tıpkı duyu organları gibi doğal olmasıdır. Aynı zamanda insanlar doğuştan bir etnik topluluğun bir üyesi ve parçası olarak dünyaya gelmektedir. Bir örnekle açıklamak gerekirse, Onuncu Yıl Marşı'nda yer alan “Tarihten önce vardık, Tarihten sonra varız” dizeleriyle Türk milletinin bir başlangıcı olmadığına, çok eski çağlardan beri varlık gösterdiğine hatta sonsuz geleceğe sahip olduğuna yönelik inanç ifade edilmiştir. Bu örneğin doğalcı ve ilkçilik kuramıyla doğrudan örtüştüğü söylenebilir. Ancak bu yaklaşım zamanla etkisini yitirmiş ve yaklaşımın taraftarlarının önemli bir bölümü modernist yaklaşımı benimsemişlerdir (Akıncı, 2019, s. 414), (Gökalp, 2007, s. 281).

2.1.2. Modernizm

Modernizm, milliyetçiliği insan toplumlarının doğal ve evrensel bir özelliği olarak gören ilkçiliğe ve eski kuşakların ilkelciğine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Smith'e göre, ulusların ve milliyetçiliğin modern dünyaya ve modernite devrimine ilişkin olduğu inancı olarak klasik modernizm, 1960'larda sosyal bilimlerde geniş geçerlilik kazanmış bir teori olarak değerlendirilmektedir (Smith, 1994), (Özkırımlı, 2010, s. 72). Dolayısıyla modernizm, ilkçiliğin aksine milliyetçiliğin çok eski çağlardan beri var olduğu görüşüne temelde karşı çıkmaktadır. Milliyetçilik, millî kimlik ile birlikte modern zamanlarda ortaya çıktığı bu kuramda iddia edilmektedir. Hatta “milliyetçilik ile birlikte millet ortaya çıkmıştır” savı bu kuramın ön plana çıkan bir tezahürü olarak değerlendirilmektedir.

Modernist yaklaşımın akademik dünyada ilkçi yaklaşımın geri plana itilmesinde önemli etkisi olmuştur. Çünkü görüldüğü üzere iki kuram üzerine ciddi yaklaşım farklılıkları bulunmaktadır. Modernist yaklaşımın savunucuları arasında Gellner, Anderson, Hobsbawm, Balibar, Bhabba, Breuilly, Nairn, Brass, Hroch ve Chatterjee yer almaktadır. Bu düşünürler modernist yaklaşıma benzer açıklama ile milletlerin modern çağın bir ürünü olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca sanayileşme, merkezi devletlerin ortaya çıkması, kentleşme, laikleşme gibi etkenler milletlerin ortaya çıkmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur. Dolayısıyla milliyetçilik, milletlerin bir ürünü değil aksine milletleri meydana getiren bir mefhumdur (Gellner, 1992), (Akıncı, 2019, s. 415).

2.1.3. Etnosembolizm

Etnosembolizm, modernizmin teorik eleştirisinden ortaya çıkmaktadır. İlkçiler ile modernistler arasında orta yerde duran etno-sembolcü yaklaşımın en bilinen temsilcisi Smith'dir. Smith, modernistler gibi milletlerin modern bir olgu olduğunu ve bir ideoloji hâline gelmesinin ancak 19. yüzyıl sonrasında gerçekleştiğini savunmaktadır (Akıncı, 2019, s. 415).

Kavram geniş anlamıyla birlikte, etnisite ve milliyetçiliğin oluşumunda, devamında ve değişiminde mitlerin, hatıraların, değerlerin, sembollerin ve geleneklerin önemli rolü olduğunu vurgulayan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre; ulusal geçmiş, bugünü ve geleceği ile süreklilik, yineleme ve sahiplenmenin önemli olduğu, modern ulusların oluşumunda geçmişte var olan etnik toplulukların önemli olduğu ortaya konmuştur. Aynı zamanda anıların, köken ve etnik mitlerin, kahramanlıkların, ata kültürlerinin, vatana bağlı olmanın ulusal kimliklerin oluşmasında ve devam edebilmesindeki rolü olduğu savunulmaktadır. Özellikle modernizm yaklaşımının aksine önceden var olan mitler, değerler ve simgelerin modern ulusların ve milliyetçiliğin ortaya çıkmasında, oluşmasında ve devam etmesinde önemli görülmüştür. Dolayısıyla ulusları ve milliyetçiliği daha önceden var olan gruplar ile birlikte ortak bir tarihi kimlik üzerinden anlaşılabilirliği görüşü hâkim olmuştur (Özkırımlı, 2010, s. 143).

3. Politik Psikoloji Bağlamında Milliyetçilik Yaklaşımları

Milliyetçilik, siyaset ve diğer sosyal bilimcilerin yanı sıra son dönemlerde psikologlar ve bu alanda çalışan araştırmacılar tarafından da üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda sosyal ve politik psikoloji üzerine çalışanlar tarafından birçok nicel ve nitel araştırma yapılmıştır. Milliyetçiliği de psikolojik boyutlarıyla ele alan ve açıklamaya çalışan araştırmacılar bir takım yaklaşımlar ve kuramlar ortaya koymuşlardır. Bu kuramlar ve yaklaşımlar; *Psikodinamik Yaklaşım*, *Biyopolitik Yaklaşım*, *Gerçekçi Grup Çatışması Kuramı*, *Sosyal Baskınlık Kuramı*, ve *Sosyal Kimlik Kuramı*'dır (İslambay & Ulu, 2016, s. 306).

3.1. Psikodinamik Yaklaşım

Psikodinamik yaklaşım, milliyetçiliğe dair net olarak eğilimci bir yaklaşım olarak değerlendirilen ve siyaset psikolojisinden ayrı kalmayı reddeden bir kuramdır. Freud, yalnızca bir arada yaşamakla kalmayıp, birbirlerine önemli ölçüde benzeyen insanlar arasında yaşanan çatışma eğilimlerini *küçük farklılıkların narsizmi* olarak adlandırmaktadır (Houghton, 2015, s. 194). Bu yaklaşım bir toplumdaki ortak özelliklerin, bireyin ön plana çıkmasını engellemesi dolayısıyla, bireyin kendi özelliklerini diğerlerinden daha anlamlı ve pozitif bir şekilde farklılaştırma isteği olarak tanımlanabilmektedir (İslambay & Ulu, 2016, s. 304). Bu yaklaşım bireylerin gelişme dönemlerinde bölünme davranışlarından bahsetmektedir. Bireyler bu dönemlerde dünyayı iyi-kötü olarak ikiye ayırır ve kendilerindeki kötü özellikleri ötekine yansıtarak ona karşı savunmacı bir yaklaşım geliştirir (Yıldırım & Kumcağız, 2022, s. 105-106).

Vamik Volkan, Freudyen yaklaşımın ve onun milliyetçilik üzerine fikirlerini benimseyen psikanalistlerden birisidir. Volkan, Freud'un da önemli ve klasik bir düşünce olan bölünme üzerinde durmaktadır. Bireyler erken gelişme evresinde diğerlerinde hoşlandıkları ya da hoşlanmadıkları yönleri dışarı yansıtarak dünyayı iyi ve kötü olarak ikiye ayırmaktadır. Böylece bireyler, düşmanları hakkında hüküm verirken yalnızca onların özellikleri ile ilgili değil aynı zamanda kendi içlerinde onlara

dair hoşlanmadıkları şeylere de hüküm vermiş olmaktadır. Düşmanlara karşı hissedilen, duyulan öfke ve kızgınlık aslında bireyleri bilinçsiz bir şekilde kendilerine karşı hissedilen öfkeden kurtarmaktadır (Houghton, 2015, s. 195).

Özetle bireyler, dünyayı iyi ve kötü olarak ikiye ayırmaktadır, kendilerinde gördükleri kötü özellikleri kötü olarak gördükleri ötekilere yansıtır ve kendisinden olmayanlara karşı temkinli ve savunmacı bir yaklaşım geliştirir. Milliyetçilik konusunda da bireyler kendi ulusunu, kimliğini kısaca kendinden olanı koruyarak ve savunarak bir bilinç düzeyi geliştirmektedir. Böylece kötülerden yani kendinden olmayanlara karşı bir bilinçaltı savunma geliştirmektedir (İslambay & Ulu, 2016, s. 304).

3.2. Gerçekçi Grup Çatışması Kuramı

Milliyetçi açıklamada kullanılan diğer psikolojik kuramlardan birisi de *Gerçekçi Grup Çatışması Kuramı*'dir. Bu kuramda bireyler kendilerini ait hissettikleri gruba "biz" diğerlerini de "onlar" şeklinde gruplandırmaktadır. Bu ayırım sosyal psikologlar tarafından iç grup ve dış grup olarak da nitelendirilebilmekte ve basitçe çatışmaların, bir grubun yani biz ile onların savaşmak için gerçekçi rasyonel nedenleri olduğunda ortaya çıktığını iddia etmektedir. Muzaffer Şerif ve arkadaşı tarafından 1950 yılında gerçekleştirildikleri grup deneyi bu kuramı açıklamaktadır. Bu deneyden kısaca bahsetmek gerekirse Şerif ve arkadaşı gençleri bir adaya götürerek rastgele yani hiçbir özellik ortaya koymadan iki gruba ayırmış ve grupları yaklaşık bir hafta birbiriyle görüştürmemiştir. Birbirleriyle görüşmeyen gruplar kendi kimliklerini, liderlerini ve kültürlerini hızlı bir şekilde oluşturmuşlardır. Sonrasında Şerif ve arkadaşı, bu gençleri bir dizi oyuna ve yarışmaya tabi tuttu ve onları gözlemlemeye başladı. Gençler arasında rekabet içermeyen yarışmalarda bile kavgaların, düşmanlıkların geliştiği ve dahası birbirlerine yönelik önyargıların oluştuğu ve kendi grubunu üstün görme durumu gözlemlendi (Houghton, 2015, s. 189).

Bu deneyler sonucunda gruplar birbirlerini hiç tanımasalar dahi ortak çıkarlar ile bir araya geldiklerinde; biz ve onlar olarak basitçe ayrılabilirliklerini, bununla birlikte karşı gruba karşı hızlı bir refleks oluşturarak önyargı, kin, nefret ve saldırganlık besleyebileceklerini ortaya koymuştur. Bu durumu açıklayan en önemli örneklerden bir tanesi Suriye'den Türkiye'ye gelen mültecilere bakıştır (İslambay & Ulu, 2016, s. 304). Nitekim milliyetçiliği açıklayan gerçekçi grup kuramı da bu doğrultuda milletler ayrıştırıldığında herhangi bir rekabet ortamı olsun ya da olmasın gelişigüzel gruplandırıldıklarında dahi biz ve onlar anlayışının ortaya çıkacağını, diğerine karşı ön yargı, çatışma hatta daha ileri boyutta nefretin oluşabileceğini iddia etmektedir.

3.3. Sosyal Kimlik Kuramı

Sosyal kimlik kuramı, kişinin özsaygısını kendi bireysel varlığından veya deneyimleri sonucu kazandığından ziyade, kimliğin belirli bir gruba üye olmasından devşirildiği iddiasındadır. Bu bağlamda insanlar kendi ait oldukları gruplar hakkında iyi şeyler düşünmeye ihtiyaç duymakta ve bu yönde güdülenmektedirler (Özler, 2018, s. 104-105). Gerçekçi Grup Çatışması kuramında olduğu gibi bu yaklaşımda da iç grup ve dış grup dinamikleri arasındaki ayırım ele alınmaktadır.

Bu kuramda Şerif'in çalışmalarını daha da ileriye götüren Tajfel ve arkadaşları, dış gruplara yöneltilen düşmanlık ve diğerlerine gösterilen iltimas ile gruplar arasında bir etkileşimin ya da bu yaklaşımları açıklayacak mantıklı, rasyonel bir farklılığın olmasına gerek olmadığını ortaya koymuşlardır. Yani sosyal kimlik kuramı, iç grup ile dış grup arasında bir rekabet veya çatışmayı ortaya çıkaracak herhangi rasyonel bir neden olmasa dahi ortaya çıkabileceği sonucuna ulaşmıştır (Houghton, 2015, s. 190). Özler ise bu durumu; millî kimlik, başka bir ulus veya ulusların tehdit ve düşman olarak betimlenmesini içerdiğinden bir negatif bütünleşme stratejisi olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla milliyetçilik; ben ve sen değil, biz ve onlar şeklinde bir ayırım ile beraber olumsuz ötekilere

dayandırılmaktadır (Özler, 2018, s. 105). Kısaca bu kuram kendilerini diğer gruplar ile kıyaslayarak iç grubunun dış gruplardan pozitif bir şekilde farklı olduğu savına öne sürmektedir.

3.4. Sosyal Baskınlık Kuramı

Bu kuram yeni bir yaklaşım olarak değerlendirilmekte ve daha çok evrimsel psikolojiden etkilenmiştir. Kuramın savunucularına göre, tüm toplumlar bir yönü ile temelde hiyerarşik olma özelliği göstermektedir ve her toplum içerisinde bir baskın bir de itaatkâr bir grup bulunmaktadır. Aynı zamanda baskın grup içerisinde yer alanlar, sosyal statü ve birçok özellik ile birlikte kendilerini itaatkâr grup üyelerinden üstün görmektedir. Sosyal baskınlık yönelimi olarak da ifade edilen bu durum, eşitsizlik, baskı ve ayrımcılığa karşı yasal bir otorite gibi hizmet etmektedir (Houghton, 2015, s. 193). Psikolojik olarak baskın olmak isteyen uluslar da bu özelliklerden ve mitlerden faydalanarak milliyetçi duyguları arttırmak istemektedirler. Ulusları yönetenler de bu duygulara vurgu yapmakta hatta baskın gruplar hiyerarşik olarak daha üstün görüldüğü için birçok noktada alt gruplara nazaran daha fazla hizmet ve kaynak aktarımı yapılabilmektedir (İslambay & Ulu, 2016, s. 304).

3.5. Biyopolitik Yaklaşım

Genellikle biyologlar tarafından kabul gören biyopolitik yaklaşımına göre, birçok dürtü ve doğuştan gelmektedir. Aynı ulus içerisinde dünyaya gelen bireyler de genetik olarak birçok açıdan birbirine benzediği bu yaklaşımda öne sürülmektedir. Bazı araştırmacılar tarafından genetik benzerlik kuramı da denen yaklaşımın diğer bir özelliği ise bireyler genetik olarak kendilerine benzeyenlere iyilik yapma eğiliminde olurken, benzemeyenlere düşmanca yaklaşabilmektedir (İslambay & Ulu, 2016, s. 304), (Houghton, 2015, s. 197).

4. Milliyetçi Bir Lider: Alparslan Türkeş

Alparslan Türkeş, 25 Kasım 1917'de Kıbrıs Lefkoşa'da dünyaya gözlerini açmıştır. Babası Koyunoğlu sülalesinden Tuzlalı Ahmed Hamdi Bey, annesi ise Fatma Zehra Hanım'dır. On altı yaşında ailesiyle birlikte İstanbul'a giden Türkeş, 1933 yılında Lefkoşalı olan İzmir Milletvekili Hüseyin Sırrı Bellioğlu'nun desteğiyle geçici olarak Kuleli Askerî Lisesi'ne kaydolmuş, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduktan sonra ise askerî liseye asil olarak kaydını yaptırmıştır. 1936 yılında askerî liseyi bitiren Türkeş 1938 yılında ise Harp Okulu'ndaki eğitimini tamamlamıştır. 1940 yılına gelindiğinde Refik Yurtsever'in yeğeni Muzaffer Hanım ile hayatını birleştiren Türkeş; Gelibolu ve Erdek başta olmak üzere çeşitli yerlerde askerlik görevini icra etti. Çevresi tarafından Osmanlı ve Türk tarihine ilgi duyan, Türk büyüklerini tanıma iştiağıyla ön plana çıkan bir subay olarak tanındı. Özellikle Ziya Gökalp ve Nihal Atsız'a ait eserlerden yaptığı okumalarla düşünce dünyasını şekillendirdi. Türkeş subay olarak görev yapmakta iken 1944 yılında yapılan "İrkçılık-Turancılık" davasında Nihal Atsız, Orhan Şaik Gökçay gibi isimlerle birlikte yargılanmış ve 9 ay 10 günlük hapis cezasına çarptırılmıştır. Tophane Askerî Cezaevi'nde kalan Türkeş, 1945 yılında Askerî Yargıtay'dan çıkan kararla beraat etmiş ve tekrar ordudaki görevinin başına dönmüştür. 1955 yılına gelindiğinde Harp Akademisi'nden mezun olan Türkeş, 1955-1957 yılları arasında -ABD'de- NATO Daimî Komitesi'nde Türk Genelkurmayı'nı temsil heyetinde çalışmış, 1959 yılında ise Almanya'ya Atom Nükleer Okulu'nda staj yapmak üzere gönderilmiştir. Bu görevlerin ve eğitimlerin akabinde Türkiye'ye dönen ve albaylığa yükseltilen Türkeş, Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nda NATO şube müdürü olarak görev almıştır. 27 Mayıs 1960 tarihinde yaşanan darbeden kısa bir süre önce Elazığ'daki görev yerinden Ankara'ya tayin edilen Alparslan Türkeş, darbe bildirisini radyodan okuyan isim olmuştur. Darbe bildirisini okuduktan sonra tanınırlığı artan ve adı sıkça duyulan Türkeş, aynı zamanda yönetime el koyan ve otuz yedi kişiden oluşan Millî Birlik Komitesi üyeleri arasında yer almıştır. Darbe sonrasında Başbakanlık Müsteşarlığı görevini üstlenmiştir. Ancak bir süre sonra komite üyeleri arasında yaşanan görüş ayrılığına bağlı olarak 13 Kasım 1960 tarihinde Millî Birlik Komitesi Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'in yayınladığı bir bildiri ile Komite feshedilmiştir. Sonrasında yeniden oluşturulan Millî Birlik Komitesi'nde ülkenin yönetiminde köklü değişiklikler yapılarak ülke yönetiminin sivillere bırakılmasını istemeyen on dört

subaya – 14’ler – yer verilmemiştir. Atılan bu adımla Türkeş’in de içerisinde yer aldığı on dört subay Türk Silahlı Kuvvetleri’nden emekliye sevk edilmiş ve Türkeş yurt dışına – Yeni Delhi’ye – büyükelçi müşaviri olarak gönderilmiştir (Çetin, 2019, s. 615-616).

Bahsi geçen yıllarda Türkeş, içerisinde bulunduğu durumdan, yaftalanmaktan ve yaranamamaktan sitem etmektedir. Türkeş, izlediği siyaseti toplumcu söylemlerle geliştirdiğinde komünistlikle yaftalandıklarını, milliyetçi söylemleri ön plana çıkardıklarında faşistlikle suçlandıklarını, meseleleri ilmi olarak ele almaya çalıştıklarında dinsiz olarak etiketlendiklerini ve konulara toplumun büyük çoğunluğunun benimsemiş olduğu İslamiyet odaklı değerlendirdiklerinde ise gerici olarak itham edildiklerini dile getirmektedir. Aynı zamanda Türkeş, 1960 darbesi sonrasında Yassıada mahkûmlarını idam ettiren kişiler olarak lanse edilmelerinden duyduğu rahatsızlığı da dile getirmiştir⁷ (Türkeş, 1965). Zira Türkeş’in Yeni Delhi’de müşavirlik yaptığı zaman diliminde Cemal Gürsel’e gönderdiği mektupla - yargılamaların devam ettiği süreçte – Demokrat Parti ileri gelenlerinin ve Adnan Menderes’in idam edilmemesi isteğini iletmıştır. Ancak bu talebi karşılık bulmamış ve Menderes ve arkadaşları idam edilmiştir. Bu olaydan yaklaşık iki sene sonra ise Türkeş - 1963 yılında Hindistan’dan Türkiye’ye dönüş yapmıştır (Çetin, 2019, s. 616).

Türkiye’ye döndükten sonra siyaset sahnesine çıkacağını duyuran Türkeş, 1963 yılında yurda döndükten sonra girişimlere başlamıştır. 27 Mayıs 1960 darbesi sonrası süreçte Alparslan Türkeş’in birlikte hareket ettiği isimlerden Rifat Baykal, Muzaffer Özdağ, Dünder Taşer ve Ahmet Er 1965 yılının 31 Mart’ında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’ne (CKMP) katılmışlardır. Sonrasındaki zaman diliminde bu kadro daha da genişlemiş, 31 Temmuz 1965 tarihinde ise CKMP’nin Genel Başkanı olarak Alparslan Türkeş seçilmiştir. Türkeş’in genel başkanlık koltuğuna oturması sadece bir parti liderliği olmamış, Türk siyasal hayatında yeni bir sayfanın açılması anlamına gelmiştir. Özellikle 19. yüzyılda dil ve tarih alanında yapılan çalışmalarla ortaya çıkan, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ise fikir adamları tarafından ön plana çıkartılan ve 3 Mayıs 1944 tarihindeki hadise ile birlikte kitleselleşen Türk milliyetçiliği fikri ilk defa bir siyasi parti tarafından nevi şahsına münhasır başat bir doktrin olarak vücut bulmuştur. Ortaya çıkan bu tablo sadece bir siyasi hareket ya da akım olarak değil, “Ülkücü Hareket” olarak tarif edilen siyasi ve fikri bir geleneğin temerküz etmesi anlamına gelmiştir (Sanlı, 2019, s. 36-37). 1970 yıllarında Milliyetçi Cephe Hükümetlerinde önemli bir rol üstlenmiş olan Türkeş’in 1980 yılında gerçekleşen darbe sonrasında partisi kapatılmış ve idamla yargılanmıştır (Alpdoğan, 2022, s. 24). Yargılandığı bu davadan 9 Nisan 1985 tarihinde beraat etmiş ve 6 Eylül 1987 tarihinde yapılan referandumla birlikte de siyaset yapma yasağı kalkmıştır. Hemen akabinde 4 Ekim 1987 tarihinde yapılan Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) Olağanüstü Kongresi’nde ise genel başkanlığa seçilmiştir. 24 Ocak 1992 tarihine gelindiğinde ise MÇP’nin 4. Olağanüstü Kurultayı’nda partinin adı Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), amblemi ise üç hilal olarak değiştirilmiştir (Usubaliev, 2018).

Ülkücü hareketin ve Milliyetçi Hareket Partisi’nin inşasına önderlik eden Alparslan Türkeş namıdiğer “başbuğ”, etrafında lider kültü oluşturulmuş bir politikacıdır. Türkeş, özgün bir fikir adamı olmamakla birlikte Türk milliyetçiliği anlayışını popüler bir siyasal ideolojiye dönüştürme noktasında önemli bir isimdir. Türkeş’in milliyetçiliği, ulusal kimliğin ‘doğal’ bir unsuru olmaktan çıkarıp müstakil ayrı bir politik kimliğe dönüşmesine taşıyıcılık etmesi ‘Türkeşçi’ doktrin ve ideolojinin oluşmasına yol açmıştır (Bora, 2017, s. 686). Bu ideoloji ve doktrini hayata geçirmek için Türkeş, 20. Yüzyılın ikinci yarısında milliyetçilik ideolojisini geliştirmiş ve geliştirdiği “9 Işık Doktrini” ile yeni bir iktisadi kalkınma reçetesinin yolunu göstermiştir. Milliyetçilik, Ülkücülük, Ahlakçılık, İlimcilik, Toplumculuk, Köycülük, Hürriyetçilik ve Şahsiyetçilik, Gelişmecilik, Endüstri ve Teknikçilik “9 Işık Doktrini”nin ilkeleri olmuştur

⁷ İlgili röportaja ilişkin bölümler için bkz. (Sanlı, 2019, s. 44-45). 1960 yılında gerçekleşen askerî darbeye halkın meşru yollarla seçtiği iktidar devrilmiş ve Meclis feshedilerek bir dizi yargılamadan sonra Adnan Menderes başta olmak üzere pek çok siyasi mahkûm, idam edilmiştir (Özkan, 2022b, s. 232-233).

(Çarkçı, 1998, s. 63). Şüphesiz bu ideolojinin oluşumunda bir önceki bölümde ifade edilen politik psikoloji kuramlarının ve yaklaşımlarının tesiri söz konusudur.

Esasında Türkiye ölçeğinde Alparslan Türkeş'in izlediği siyaset ve mihmandarlığını yaptığı milliyetçi ideolojinin olgunlaşması uluslararası sistemde yaşanan gelişmelerden bağımsız değerlendirilmemelidir. Keza 19. yüzyılın başlarında Türkistan ve Kafkasya'daki Türk topraklarının çoğu Çarlık Rusya'sı tarafından işgal edilmiş; 1828 yılında Azerbaycan, 1854'ten itibaren de Türkistan Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını yitirmeye başlamıştır. Yaşanan bu gelişmeler Anadolu Türkleri ile Türkistan Türkleri arasında yaklaşık iki asırlık bir ayrılığın da nişanesi olmuştur. Ancak 1991 yılına gelindiğinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin iflasını ilan etmesiyle birlikte bugünkü Türk Cumhuriyetleri birer birer bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır. Tüm bu gelişmeler bir arada düşünüldüğünde Merhum Alparslan Türkeş'in tutuklandığı Irkçılık/Turancılık davasında mahkemeye sunduğu kayıtlı savunma metninde yer alan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) 1965'te ya da 1990'da dağılacağı ve o coğrafyadaki Türklerin tutsaklıktan kurtularak özgürlüklerine kavuşacağı ve Türk Dünyası ateşinin yanacağına ilişkin söylemleri daha anlamlı bir hale bürünmektedir. Nitekim Türkeş'in bu öngörüsü ve idealleri uğruna attığı adımlar 1991 sonrası somutlaşmıştır. Türkeş, SSCB'nin dağılması ile birlikte büyük bir fırsat doğduğunu düşünerek Türk Dünyası'nın ekonomik ve sosyo-kültürel anlamda uzun vadede hizmet etmesi gayesiyle bizzat başkanlığını üstlenerek "Türk Devlet ve Toplulukları, Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı"nı (TÜDEV) kurmuştur. Bu vakıf her yıl Türk Dünyası Kurultayları düzenlemeye başlamıştır. TÜDEV, ilk toplantısını 21-23 Mart 1993 tarihleri arasında Antalya'da Türkiye'den altı yüz, Türk devlet ve topluluklarından da altı yüz olmak üzere toplamda bin iki yüz delegeyle gerçekleştirmiştir (Çarkçı, 1998, s. 61).

Nitekim özgünlüğü ve çok yönlülüğü ile ön plana çıkan Alparslan Türkeş, Türk siyasal hayatında önemli bir siyasi lider/aktör olarak kendine yer edinmiştir. Türkeş'in 1917 yılında Lefkoşa'da başlayan yaşam serüveni pek çok siyasi ve iktisadi meseleye şahitlik etmiştir. 1929 Buhranı, Tek Parti Dönemi, Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı, Soğuk Savaş Dönemi, 1960 İhtilali, 1980 İhtilali ve 28 Şubat süreci olmak üzere pek çok olaya şahitlik etmiştir. 1930'lu yıllarda subay olan Türkeş, 1940'lı yıllarda Irkçılık/Turancılık davasında bir mahkûm, 1960 İhtilali ve sonrasında Millî Birlik Komitesi üyesi, Başbakanlık Müsteşarı, 1965 yılında parti genel başkanı, 1970'li yıllarda sosyal bir hareketin lideri ve nazırı, 1980'lerde idamla yargılanan bir politikacı, 1990'lı yıllarda ise demokratiğiyle ön plana çıkan ve üst akıl pozisyonuna sahip bir liderdir (Alpdoğan, 2022, s. 1). Alparslan Türkeş'in oldukça meşakkatli ve mücadele ile geçen ömrü 4 Nisan 1997 tarihinde ise geçirdiği kalp krizi ile birlikte nihayete ermiştir (Usubaliev, 2018).

4.1. Türkeş'in Milliyetçilik Anlayışı

Türkiye özelinde milliyetçilik denildiğinde akıllara önemli bir siyasi aktör olan Alparslan Türkeş gelmektedir. Genel başkanlığını yaptığı Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ile daha sonra ismi Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olan iki partinin seçim beyannamelerinde milliyetçilik anlayışını açık bir şekilde ortaya koymuştur. 1965 ve 1969 yılında yayımlanan seçim beyannamesindeki milliyetçilik tanımı şu şekilde yapılmıştır;

"Türk milliyetçiliğini; Türk milletine, kültürüne, devletine, sevgi, bağlılık ve hizmet ülküsü olarak tanıyoruz. Bu bakımdan bütün milliyetçi dernekleri desteklemek ve geliştirmek kararındayız. Millî ülkü ve millî kültürün ihyasını, ele alınması gereken en büyük dava olarak görüyoruz. Türk Milletinin refah ve mutluluğunu, kişi, zümre, sınıf ve parti çıkarlarının üstünde görüyoruz" (C.K.M.P, 1965, s. 11), (MHP, 1969, s. 12).

MHP'nin 1995 yılında yayımlanan seçim beyannamesinde ise milliyetçilik;

"MHP, milletin ve onu bir arada tutan temel değerlerin oluşturduğu milliyetçiliği çağların en önemli gerçeği, siyasi ve sosyal olayların hareket merkezi olarak kabul etmektedir. MHP, ırkçı

ve emperyalist amaçları olan batı kaynaklı olumsuz milliyetçilik anlayışının, bölücü sınıf devleti anlayışının karşısındadır. Türk milleti, kendini Türk kabul eden, Türk devletine ve vatanına sadakatle bağlı bulunan, ortak bir soy ve kültür şuuru taşıyan ve bu şuuru devam ettirme iradesine sahip çıkan fertlerden meydana gelmiştir” şeklinde tanımlanmıştır (MHP, 1995).

Türkeş, partisinin temel doktrinlerini 9 Işık olarak nitelendirilmiş ve 1967 yılında aynı isimle bir eser yayımlanmıştır. Bu eserde hem kendisinin hem de partisinin birçok görüşüyle birlikte milliyetçilik görüşüne de yer vermişlerdir (Türkeş, 1967, s. 6);

“Milliyetçilik, Türk Milletine karşı beslenen derin sevginin ifadesidir. Kalbinde başka bir ırkın gururunu taşımayan ve kendisini samimi olarak Türk hisseden ve Türklüğe adayan herkes Türk’tür. Biz; Türk Milletine mensup olduğumuza göre, bu milletin içinden çıkmış insanlar olduğumuza göre, elbette ki kendi milletimize karşı derin bir bağla bağlı olacağız ve bu milletin yükselmesi için bu milletin haklarının daima her çeşit tesirlerden uzak, her şeyin üstünde bulundurulması için çalışmayı görev tanıyacağız. İşte bu sebeplerden dolayı bizim milliyetçiliğimiz, Türk milletine karşı duyulan derin, köklü bir sevgi ve Türk Milletinin içinde bulunduğu müşkül durumdan bir an önce, en modem, en ilmî metotlarla çıkarılarak, en kısa yoldan modem uygarlığın en ön safına geçirilmesini sağlama duygusundan, kuvvet alır. Milliyetçiliğimiz başkalarına karşı kin, garez duygularıyla beslenmez. Demek ki Türk Milliyetçiliği, Türk Milletine karşı duyulan derin sevgi, bağlılık ve onu güç durumdan kurtarıp kuvvetli, her çeşit korkudan, baskıdan uzak, şerefiyle yaşayan, müreffeh, mutlu ve modern uygarlıkta en ön safa geçmiş bir hale getirmek isteği ve bu isteğin yarattığı duygudur. Birinci prensibimiz olan Milliyetçiliğimizin özet olarak tarifi ve izahı budur”

Türkeş’in Türk milliyetçiliğinin temel görüşlerini özetlemek gerekirse; öncelikli olarak Türk milletinden olmak ve milletini severek, Türk devletine sadakatle hizmet aşkı taşımaktır. Buna ek olarak vatana bağlılık duygusu ile birlikte milletini gelecekte ileri hedeflere taşımak için elinden gelen fedakârlığı yapmak ve bu doğrultuda çalışma şuuruna sahip olmak şeklinde ifade edilebilir. Başka ülkelere ve milletlere karşı özlem, özenti hissi taşımaması ve kendisini Türk milletine ait hissetmesi ile devletine hizmet etme aşkı taşınması gerekmektedir. Fakat milliyetçilik anlayışında başka milletlere karşı kin, nefret ve öfkeye yer vermemektedir. Ona göre Türk milletine duyulan derin sevgi esas alınmaktadır. Bu doğrultuda yaşayan, benzer duyguları hisseden herkes ona göre Türk’tür (Yılmaz, 2023).

Türkeş, milliyetçiliği açıklarken Türkçülük kelimesinin de üzerinde durmuş ve doktrine bu kelimeyi de eklemiştir. Nedenini ise şu şekilde ifade etmiştir (Türkeş, 1967:7);

“Bunun yanına Türkçülük kelimesini de ilave ediyoruz: Milliyetçiyiz, Türkçüyüz. Neden Türkçüyüz? Çünkü milletimiz Türk milletidir. Türkçülük ne demektir? Türkçülük, Türk milletinin hayatının her safhasında, yapacağı her şeyin Türk ruhuna, Türk geleneğine uygun olması ve Türk’e yararlı olması amacının, fikrinin ön plânda tutulmasıdır. Türkçe konuşacağız, Türkçeyi daima her şeyin üstünde tutacağız. Yapılacak her işte Türklük ruhuna, Türkün özelliğine uygun ve Türk milletine yararlı olması şartını göz önünden kaçırmayacağız. Türkçülüğün de kısaca tarifi budur. Birinci prensibimiz olarak aldığımız Milliyetçilik ve Türkçülük, kısaca yaptığımız bu izah ve tarifler işte bu şekilde ortaya konmuş oluyor.”

Türkeş ve partisinin milliyetçilik ve Türkçülük üzerine görüşleri beraberinde Türk siyasal hayatına yeni bir kavramı da kazandırmıştır. Ülkücülük olarak bilinen ve partililerin bu şekilde nitelendirildiği kavrama göre birey, öncelikli olarak kendi milletine hizmet etmeli, onu yüceltmeye ve mutlu etmeye odaklanmalı, bu doğrultuda çalışmalıdır. Bunu yaptığı takdirde sadece milletine değil tüm insanlığa hizmet etmiş olacaktır. Çünkü ona göre insanlık ailesi, yeryüzünde yaşayan bütün insanlar, milletler

denen ayrı ayrı üyelerin bir araya gelmesinden ibarettir. Dolayısıyla kendini ait olduğu millete hizmet etmeye adanmış birisi aynı zamanda tüm insanlık ailesine hizmet etmiş olacaktır. Eğer bir birey öncelikli olarak kendi milletine hizmet etmez ise onun insanlığından bahsetmek mümkün değildir. Bu bağlamda ülkücülük, Türk milletini kısa zaman içerisinde uygarlığın en üst seviyesine çıkarmak, mutlu, müreffeh hale getirerek, bağımsız, özgür, kendi haklarına sahip bir hayata kavuşturmayı amaçlayan bir doktrin olarak görülmektedir (Türkeş, 1967, s. 8-9).

Türkeş, Türk kimliği ile Türk milliyetçiliği ve bu bağlamda Türkcülük kavramları üzerine ayrımı yaptıktan sonra Turancılık üzerine olan fikirlerini de ülkücülük üzerinden tanımlamıştır. Bu doğrultuda Türk adı taşıyan herkesin her milletin tabii olduğu haklara sahip olduğunu ve bundan asla vazgeçmeyeceğini vurgulamıştır. Ayrıca Türk milliyetçiliği ile İslam arasındaki bütünleşmeyi de yine Türkeş önemsemiş ve birçok seçim beyannamesinde bunu dile getirmiştir. İslam dini ile milliyetçiliğin bütünleşmesindeki en önemli itici güç ise komünizm karşıtlığı olmuş ve 1977 seçim beyannamesinde bu durum bir hedef olarak ortaya konmuştur. Çünkü komünizm, kimlik, kültür ve manevi değerlerin bozulmasında önemli bir etkidir. Milliyetçiliğin önemli olguları olan bu değerlerin korunması için de öncelikli olarak İslam ahlakının korunması ve benimsenmesi görüşü hâkim olmuştur (Erdal, 2019, s. 193).

5. Sonuç Yerine: Politik Psikoloji Bağlamında Türkeş'in Milliyetçilik Anlayışı

Milliyetçilik, Fransız devrimi ile birlikte ortaya çıkmış temel ideolojiler arasında yer almaktadır. Türkiye özelinde ise milliyetçilik denildiğinde akıllara gelen en önemli siyasi karakterlerden birisi Alparşan Türkeş'tir. Türkeş ve takipçilerinin milliyetçilik anlayışının etnosembolizm bir yaklaşım içerisinde olduğu söylenebilir. Milliyetçilik kavramını açıklamada kullanılan etnosembolizm, mitler, değerler ve simgelerin milliyetçiliğin ortaya çıkmasında ve süreç içerisinde var olmasında önemli görülmektedir. Türkeş'in ve partisinin milliyetçilik anlayışında bu kavramın izlerine rastlamak mümkündür. MHP'nin resmi internet sayfasında⁸ Türkeş'in söylemiş olduğu iddia edilen cümlelere yer verilmiştir. Etnosembolizm'i örneklendirecek bir cümlesinde Türkeş, "*Hepiniz birer Türk Bayrağı'sınız. Bayrağı lekelemeyin, kırılmayın yere düşürmeyin*" ifade ederek bayağı bir simge ve sembol olarak yüceltmıştır. Diğer bir cümlesinde ise "*Türk töresi, Türk ülküsünün ayrılmaz parçasıdır*" diyerek geleneklerin ve törelerin önemini ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu iki ifadede Türkeş'in milliyetçilik anlayışını incelerken etnosembolizm kavramının izlerini görmek mümkündür.

Psikodinamik yaklaşım, milliyetçiliği açıklamada kullanılan önemli psikolojik yaklaşımlardandır. Bu göre bireyler, dünyayı iyi ve kötü olarak ikiye ayırırken, kendi ulusunun bireylerine olumluluk atfederken, karşıt olduklarına ya da diğer ulusların bireylerin özelliklerine olumsuzluk atfetmektedir. Dolayısıyla kendi ulusunu yücelten bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Türkeş'in milliyetçilik anlayışını bu bağlamda değerlendirmek gerekirse "*İnsanlık âleminin en şerefli bir ailesi Türk Milleti'dir*" cümlesinde milletini ve bu millete ait olan bireyleri yücelten bir anlayışta olduğunu yine açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Gerçekçi Grup Çatışması yaklaşımı da politik psikolojide milliyetçiliği açıklamada faydalanılan önemli yaklaşımlardan bir tanesidir. Bu yaklaşıma göre, toplumlar ya da milletler biz ve onlar şeklinde iç grup ve dış grup olarak nitelendirilen bir ayrışma söz konusudur. Şerif ve arkadaşlarının da deneylerinde basit bir şekilde gözlemlediği gibi bir grup ikiye ayrıldığında birbirleri arasında herhangi bir rekabet olmasa dahi kendiliğinden çatışma ortamının oluşabileceğini ortaya koymuşlardır. Türkiye'de 1970'lerde ve 1980'lerde milliyetçiler hatta ülkücüler olarak tabir edilen Türkeş'in takipçileri ile solcular arasında yaşanan çatışmaları bu kuram ile açıklamak mümkündür. Aynı zamanda Türkeş'in milliyetçilik anlayışında *biz* diye tabir edilenler "ülkücüler" olarak

⁸ İlgili sözler için Milliyetçi Hareket Partisi'nin https://www.mhp.org.tr/mhp_index.php resmi internet sitesinde yer alan "Başbuğ Alparşan Türkeş'in Özlü Sözleri" bölümüne bkz.

değerlendirilebilirken *onlar* ise “komünistler” olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda 1977 seçim beyannamesinde “*Komünizm, devletimizi yıkmak, vatanımızı bölmek için içimize nifak ve kin tohumları saçmaktadır*” ifadesine yer verilerek bu ideolojiye karşı mücadele edecekleri birçok noktada ifade edilmiştir.

Politik psikoloji bağlamında diğer kuramlar ise “sosyal kimlik” ve “sosyal baskınlık” kuramlarıdır. Sosyal kimlik kuramına göre, gerçekçi çatışma kuramında olduğu gibi iç grup ve dış grup kimliği yaklaşımı söz konusudur. Gruplar arasında herhangi bir çatışma veya rekabet ortamını ortaya çıkarabilecek rasyonel bir neden olmasa da bu ayrışmanın ortaya çıkabileceği belirtilmiştir. Diğer bir kuram olan sosyal baskınlık kuramı ise, toplum içerisinde bir kimlik diğer kimliklere göre çok daha üstün ve baskındır. Türkeş ve Türk milliyetçiliği içerisinde de hâkim ve baskın kimlik Türk kimliği ile birlikte Müslüman kimliğidir. Bu durum hem seçim beyannamelerinde hem de tüm alanlarda kendisini göstermektedir. “*Türklük bedenimiz, İslamiyet ruhumuzdur. Ruhsuz beden ceset olur*” cümlesiyle Türkeş, milliyetçilik ile İslamiyet yaklaşımını baskın bir kimlik olarak ön plana çıkarmış, aynı zamanda harmanlanmış iki olgu olarak ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra iç grup kimliği bağlamında Türk kimliği çoğunlukla iç grup kimliği olarak değerlendirilirken; toplum içerisindeki diğer minimal kimlikler ise dış grup kimliği olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak Türk milliyetçisinin siyasal alandaki önemli temsilcilerinden biri olan Alparslan Türkeş ve liderliğini yaptığı partilerin politik psikoloji bağlamında milliyetçilik yaklaşımlarında etnosembolizm izleri görülmüştür. Bununla birlikte politik psikolojide milliyetçiliği açıklayan kuramlardan psikodinamik yaklaşım, gerçekçi grup çatışması kuramı ve sosyal baskınlık kuramı Alparslan Türkeş’in milliyetçilik anlayışında yer almış; mevcut durum ise Türkeş’in liderliğini üstlendiği partilerin seçim beyannamelerinde ve kendisinin konuşmalarında kendisini açık bir şekilde göstermiştir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek Beyanı

Araştırma herhangi bir kurum ve kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Çıkar Beyanı

Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- Akıncı, A. (2019). Milliyetçiliğin Kökenleri: Etnisite/Ulus (Millet) ilişkisi. *İnsan&İnsan*, s. 413-430, <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.540654>
- Alpdoğan, F. F. (2022). Alparslan Türkeş: "Bir Lider Portresi ve Teori Olarak Demokratik Milliyetçilik". *Sosyolojik Düşün*(1), 1-31. doi:10.37991/sosdus.1120201
- Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. İstanbul: Meta Yayınları.
- Bora, T. (2017). Alparslan Türkeş. *Milliyetçilik* (Cilt 4, s. 686-696) içinde. İletişim Yayınları.
- C.K.M.P. (1965). *1965 Seçim Bildirgesi*.
- Copeaux, E. (2017). Türk Milliyetçiliği: Sözcükler, Tarih, İşaretler. *Milliyetçilik* (Cilt 4, s. 44-52) içinde. İletişim Yayınları.
- Çarkçı, E. (1998). Çağını Aşan Lider: Başbuğ Türkeş. *Alparslan Türkeş* (s. 61-68) içinde. Mavi Ofset Matbaacılık.
- Çetin, A. (2019). *Alparslan Türkeş (1917-1997)* (3 b., Cilt EK-2). Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Erdal, İ. (2019). MHP'nin Türk Kimliği ve Türk Milliyetçiliği Anlayışı ve Türk Dünyası'na Bakışı. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 185-200.
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Gökalp, E. (2007). Milliyetçilik: Kuramsal Bir Değerlendirme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 279-298.
- Güngör, E. (1990). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik* (8 b.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Heyd, U. (2002). *Türk Ulusçuluğunun Temelleri* (2 b.). (K. Günay, Çev.) Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Houghton, D. P. (2015). *Siyaset Psikolojisi: Durumlar, Bireyler, Olaylar*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- İslambay, D., & Ulu, B. (2016). Milliyetçiliğin Politik Psikolojisi. *Siyaset Psikolojisi* (s. 293-320) içinde. Nobel Yayıncılık.
- Kaplan, M. (2012). *Nesillerin Ruhu* (11 b.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- MHP. (1969). *MHP 1969 Seçim Bildirgesi: Memleket ve Dünya Hadiseleri*. MHP.
- MHP. (1995). *1995 Seçim Bildirgesi*. MHP.
- Niyazi, M. (2013). *Türk Devlet Felsefesi* (9 b.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Niyazi, M. (2014). *Millet ve Türk Milliyetçiliği* (4 b.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özkan, A. (2022a). *Dış Politika ve Güvenlik Ekseninde Erdoğan Türkiye'si ve Putin Rusya'sı* (1 b.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özkan, A. (2022b). Siyasi Parti Kapatmalarına Ulusal Güvenlik ve Demokrasi Açısından Tarihsel Bir Bakış. *Türkiye İçin Yeni Anayasa Vizyonu ve Yol Haritası* (s. 231-251) içinde. Savaş Yayınevi.
- Özkırımlı, U. (2010). *Theories of Nationalism A Critical Introduction*. UK: Palgrave Macmillan.
- Özler, H. (2018). *Siyaset ve Psikoloji*. Bursa: Etkin Basım Yayın Dağıtım.
- Sanlı, F. S. (2019, 10). Alparslan Türkeş ve Arkadaşlarının Aktif Siyasete Girişinin Türk Kamuoyundaki Akisleri. *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 35-59.
- Smith, A. (1994). *Milli Kimlik*. Ankara: İletişim Yayınları.

Türkeş, A. (1965). Türkeş: 'Ne Faşist Ne de Irkçıyım'. (A. İpekçi, Röportaj Yapan) Milliyet.

Türkeş, A. (1967). *Dokuz Işık*. İstanbul: C.K.M.P. Eminönü İlçesi.

Usubaliev, M. (2018). Milliyetçilerin yolunu "Dokuz Işık"la aydınlatan siyasetçi: Alparslan Türkeş. <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/9552>.

Yıldırım, O., & Kumcağız, H. (2022). Psikodinamik Yaklaşım Göre İnsan Davranışlarının İncelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 103-132. doi:10.14520/adyusbd.105268